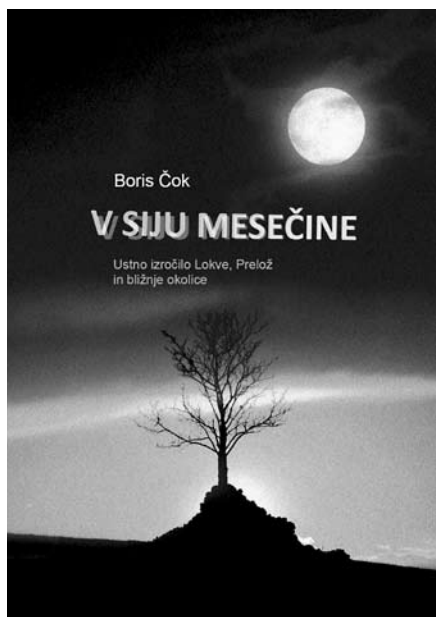

BORIS ČOK: V siju mesečine: Ustno izročilo Lokve, Prelož in bližnje okolice; Založba ZRC,

Inštitut za arheologijo ZRC SAZU in Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU; Zbirka Studia mythologica Slavica - Supplementum 5, Ljubljana 2012, 184 str.

Po tem, ko smo etnologi in še posebno antropologi ugotavljali, kako pomemben je za naša raziskovanja »oddaljeni pogled«, bomo ob tej knjigi morali priznati, da smo potencial »insajderske« metode očitno podcenjevali. Pričujoče delo razkriva nekatere nove, doslej neznane in nenadejane segmente slovenskega ljudskega verovanja in znanja, ki pa je bilo zaprto v družinski, rodbinski in delno še v ožji sosedski krog vaščanov Lokve in Prelož. V takšno okolje je treba biti že rojen, saj bi nadležni tuji spraševalec, tudi če bi temo znal prav zastaviti, naletel na gluha ušesa ali na izmikajoče odgovore. Boris Čok je eden tistih srečnežev, ki je lahko že od otroštva sledil tovrstnim »internim« pogovorom in pripovedim svojih staršev, sorodnikov in sosedov. Seveda je bil tudi sam dober poslušalec, z odličnim spominom, z zavestjo o vrednosti teh sporočil in tudi s pedantnostjo, da si je vse, kar je bilo povezano z domačim krajem, zapisoval in še sam iskal dodatna pojasnila in arhivske vire.

Misel, ki prežema knjigo in ji daje svojevrsten pečat in vsebinsko podlago, je obstoj predkrščanskega, ali bolje rečeno staroslovenskega, verskega izročila, ki je bilo hkrati tesno povezano s kraško pokrajino in z njenimi naravnimi lastnostmi. Da je

pokrajina lahko odličen mnemotehnični sistem, ki na dolgi rok ohranja mitološki spomin, ni za etnologa ali antropologa, od nedavnega pa tudi za arheologa, nič novega. Vendar po besedah Katje Hrobat Virlogget, ki je prispevala spremno besedo, »ne gre le za drobce mitskih izročil in svetih mest od tu in tam, temveč za celovit in zakrožen verovanjski sistem vaških srenj« (str. 165). V krščanskem okolju so se takšna staroverska bajanja in »poganska« praznovanja lahko ohranjala le na skrivaj. To je bil tudi razlog, da se še do nedavnega o tem ni javno govorilo in razpravljalo.

Naj dodam še svojo izkušnjo: ko sem pred nekaj leti začel zbirati podatke o svetih krajih (zlasti o svetih kamnih, pa tudi o tovrstnih drevesih in vodnih izvirih), nisem pričakoval, da mi bo terensko raziskovanje dalo kaj veliko novega, saj nekaj generacij profesionalnih in amaterskih narodopiscev ni zbralo o tem skoraj nič. Ko pa so mi domačini v vsaki vasi našteali kar več takšnih lokacij, sem presenečeno ugotovil, da sem naletel na »slepo pego«, ne pri ljudeh, temveč v znanosti. Znanje o tem in še marsičem še obstaja, le prešlo se ni vedno in popolno v arhive učenih institucij.

Prav v zvezi z zanemarjeno problematiko svetih kamnov se zdaj v Čokovi knjigi razkrivajo nekatera temeljna dejstva o predkrščanskih ostalinah ljudskega verovanja. Knjiga je pravi fotografski in faktografski katalog takšnih mikrolokacij. Na nekaterih posnetkih vidimo skupine treh kamnov, ki so predstavljale troedino božanstvo, ki so mu bila namenjena tri naravna svetišča: spodmol Triglavca pri Preložah ter še dve takšni mesti: Terglouca in Gluhi dol pri Lokvi, čemur je najbrž botrovalo to, da se je vas delila na gornji in dolnji del. V Triglavci so vaščani še do tridesetih let 19. stoletja v strogi tajnosti opravljali obred rodovitnosti, ki ga je avtor po pripovedih podrobno opisal. Za drugi dve lokaciji je znano, da so tam prerokovali prihod poljta in s tem pravi čas za opravljanje kmečkih del in odganjali sušo. Zapis o trojicah svetih kamnov se tematsko povezuje tudi z izročilom o kamnu tročanu, ki je varoval kmetijo pred vsem hudim.

Presenetljivo je, da so se v domačem narrečju ohranila tudi imena nekaterih starih bogov. Ime Dajbogec (sicer tudi D'jbu) nastopa v pesmi, ki so jo pomladi med posebnim obredom pela dekleta in po vsebini in obliki spominja na jurjevske kolednice. Ime staroslovenskega Dajboga/Dažboga je s tem prvič izpričano tudi v slovenski varianti. Vendar je ta obred potekal v daljni preteklosti (kot orientacija je omenjeno, da zagotovo še okoli leta 1500) in se je ohranil le prek pripovedovanj več generacij domačinov. Črni voz Šembilje z vpreženimi vranci je vodil Črnbuh, ki nas spominja na Črnoboga zahodnih Slovanov. Triglav, trojno ali triglavo božanstvo, povezano s tremi sferami sveta, gotovo ni sporno, saj ga poleg vidnih ostalin kulta potrjujeta kar dva toponima. Podatki o ženskih božanstvih Babi, Devi in Makurški se prav tako vklapljujejo v to, kar vemo o staroslovenskem panteonu. Babo poznamo še marsikod na Slovenskem kot ambivalentno demonsko bitje. Makurška, ki so jo baje poznali samo v Bazovici, je pa karseda podobna staroslovenski boginji Mokoš.

Ob vseh tej množici imen je zanimivo, da se med vaščani Lokve in Prelož o glavni dvojici staroslovenskih bogov, Perunu in Velesu, ni ohranilo ničesar. Seveda dobro poznajo cvetlico peruniko, ki pa jo po domače imenujejo svarica. Boris Čok ima verjetno prav, ko to ime povezuje z besedo svariti/opozarjati, saj so rastlini pripisovali apotropejske lastnosti. V imenu pa se skriva tudi koren svar-, ki lahko pomeni svetlobo, tako kot v teonimih Svarog in Svarožič. Šestlistne cvetove perunike so v tem okolju upodabljali na pročeljih hiš in cerkva ob oknih in vratih, da bi zadržale zle sile. Cvetlični motivi te vrste prehajajo v ornamente šestlistnih rozet, ki imajo podobno sporočilnost, a drugačno poreklo. Rozete so stari simboli in nastopajo tudi marsikod, kjer Peruna niso nikoli poznali, npr. v središču labirinta katedrale v Chartresu (iz prvih desetletij 13. stoletja). V tem primeru je rozeta že postala krščanski simbol Kristusa.

Božanstvo »ognja, svetlega in bliskanja«, ki bi ga sicer lahko ponazarjal Perun, so

* Prof. dr. Zmago Šmitek, etnolog in kulturni antropolog, zaslužni profesor. 1000 Ljubljana, Krojaška 2, E-naslov: zmago.smitsek@S5.net

imenovali Kres. Bil je povezano s hišnim ognjem na ognjišču, pa tudi z obredi kresovanja. Poznali so tudi varovalni obrazec: »Kres, ne kresni v našo hišo!« Da je bil Božič manjši sin Kresa, je avtor najbrž zapisal po lastni presoji. Kakšen je bil odnos Kresa do funkcionalno sorodnih likov, kot sta bila Dajbog in Božič, je posebno vprašanje; avtor knjige meni, da so bila to tri ločena božanstva. Kres iz Lokve in Prelož ima nekakšno primerjavo s spodnještajerskim Kresnikom. Slednji resda nastopa predvsem kot zmagovalec nad zmajem, vendar ima tudi solarne in gromovniške značilnosti. Teonima Kres – Kresnik v diametralno nasprotnih območjih Slovenije bi bila lahko znak njune nekdanje večje teritorialne razširjenosti.

Komentiranje vsega, kar prinaša to delo, bi zahtevalo precej več časa in prostora, kot ga imamo na razpolago. Marsikaj od tega je postorila že Katja Hrobat Virloget v spremni besedi h knjigi, na straneh 165–172. Sam sem se omejil na osrednjo misel

te knjige, na obstoj staroverstva in njegovo preživetje daleč v novejši čas. Zapis ljudskega izročila o tem, opremljeni še z risbami, s fotografijami in z zemljevidi, so zelo sugestivni, še posebno, ker je Kras z vsem slovenskim zahodnim obrobjem po zaslugi Medveščka, Hrobatove in zdaj še Čoka, in sledeč Matičetovu in Merkuju, postal pravi mitološki Disneyland (v dobrem pomenu besede). Kljub temu pa manjka še drugi del zgodbe. Ljudski spomin ni zanesljiv, zlasti ne v dolgih časovnih obdobjih. Zato o »zgodovini« starovercev nimamo skoraj nobenih natančnejših časovnih opredelitev. Avtor nam ponuja dve razlagi: to vero so domačini iz Prelož prevzeli bodisi od staroselcev iz bližnjega Velikega Gradišča, ki je obstajalo do 5. stoletja, ali od kasnejših pravoslavnih uskoških priseljencev. Vsi obredi so se dogajali ponoči in v tajnosti. Za varnost udeležencev so po pripovedih skrbeli »črni gvardjani« ali »vahta«. Za zanesljivejšo umestitev vsega tega dogajanja v čas in dodatno razsvetlitev dej-

stev bi potrebovali še dodatne raziskave. Za to imamo kar nekaj izhodišč. V spodmol Triglavco so po zapisu Borisa Čoka hodile neplodne ženske tudi iz širše okolice: »Ko je zvedela duhovščina za ta način zdravljenja, je pri cerkvi sv. Antona Puščavnika v Divači dala postaviti leta 1768 *pil* (znamenje v obliki stebra) s podobo ustreznega svetnika sv. Frančiška Pavelskega« (str. 23). »Staroverstvo« je bilo torej težko skrivati pred pravovernimi sosedi in odnosi so bili zaostreni. Govorilo se je celo o umoru svečenice, porušenju nekaterih svetih kamnov ipd. Vse to je moralo pustiti svojo sled v cerkvenih dokumentih in ta sled bi bila dobrodošel dodatni vir podatkov. Če je bil pojav staroverstva širši in ni bil omejen samo na Prelož, bi bila poleg cerkvenih kronik gotovo zanimiva tudi vizitacijska poročila in celo inkvizicijski zapiski beneških arhivov, ki se nanašajo na Goriško in Primorje, vendar se tega zanimivega, a tudi zahtevnega dela pri nas še nihče ni lotil.

BARBARA IVANČIČ KUTIN: *Živa pripoved v zapisu: Kontekst, tekstura in prekodiranje pripovedi* Tine Kravanja iz Bavščice; Založba ZRC, ZRC SAZU (Ethnologica-Dissertationes, Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU), Ljubljana 2011, 179 str.

Vsaj od srede 60. let prejšnjega stoletja, ko je ameriški folklorist Alan Dundes v folkloristične raziskave vpeljal bistroumno triado- tekst, tekstura, kontekst, so se raziskovalci začeli zavedati njenega pomena in jo v raziskavah ustnega slovstva tudi uporabljati. Izkazalo se je namreč, da prav ta omogoča celovitejše videnje in spoznavanje folklornega dogodka. Brez upoštevanja vseh treh elementov ostane lahko folklorna pripoved zgolj literarno besedilo, brez druge povednosti, ki jo še nosi v sebi. Brez upoštevanja teksta, teksture in konteksta ostane folklorni dogodek nepojasnen in ne celovit. V folklorni dogodek ni vpleten le informator, ampak tudi raziskovalec. To je sprejela tudi avtorica, ki nam v knjigi *Živa pripoved v zapisu* predstavi »obnašanje« gradiva in udeležencev v folklornem dogodku ob primeru pripovedovanja Tine Kravanja iz Bavščice. Avtorica si je ob tem zadala še pomembnejšo nalogo, saj

nam predstavi še, kaj se zgodi ali izgubi z dekodiranjem dogodka, objavo in s transkripcijo.

Knjiga je razdeljena na več poglavij in podpoglavij. Avtorica predstavi Kontekst, v katerega vključi Pripovedovalsko folklorno srečanje, Čas prostor, Razmerje med udeleženci, Vloge udeležencev pri folklornem srečanju in Tehnična sredstva za dokumentiranje kot sestavni del konteksta.

V osrednjem delu je predstavljena tekstura: način izvedbe (jezikovna in nejezikovna tekstura) in metodologija na terenu in v kabinetu (opazovanje z udeležbo, motivacijska in aktivna faza, tehnična sredstva dokumentiranja, urejanje, transkripcija in redakcija terenskega gradiva), čemur avtorica doda še pomembno poglavje o izgubi informacij pri prenosu živega pripovedovanja v zapis (prekodiranje).

V tej folkloristični triadi avtorica nato predstavi svojo pripovedovalko (informa-

* Prof. dr. Marko Terseglav, prof. slov. in prim. knjž. 1000 Ljubljana, Rimska 25, E-naslov: marko.terseglav@guest.arnes.si